

УДК 55; 379.85 (234.421.1)

ГЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЯК ОБ'ЄКТ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ НПП “СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ”

Н. Кепеняк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна*

Досліджено об'єкти неживої природи на території НПП “Сколівські Бескиди”, які можна використати для організації рекреаційної діяльності. Цікавими атрактивними об'єктами для рекреації та туризму є крупноблокові виходи корінних порід (ямненських пісковиків) біля сіл Урич, Крушельниця, Корчин і такі форми рельєфу, як скиби. Для використання в рекреації розглянуто місця добування корисних копалин – колишній кар'єр на околиці м. Сколе та в урочищі Колодка. Використання цих геологічних пам'яток природи приведе до поліпшення розвитку рекреації в НПП.

Ключові слова: НПП, рекреаційне навантаження, геологічні об'єкти, пам'ятки природи, кар'єр, скиба.

Одним з основних завдань, які покладають на національні природні парки (НПП), є організація та здійснення туристської й рекреаційної діяльності. Поряд із ландшафтами чи рослинністю рекреантів часто приваблюють об'єкти неживої природи, основу яких становить гідрологічна мережа (джерела, потоки, річки); орографія та геоморфологічна будова місцевості, сучасні денудаційні процеси тощо. За новітніми тенденціями у створенні національних природних парків їх розглядають як систему типових та унікальних природних комплексів. На території НПП “Сколівські Бескиди” та в його околицях є значна кількість об'єктів неживої природи, цікавих для спеціалістів і туристів. Інформація про геологічні пам'ятки неживої природи Сколівських Бескидів наведена в праці Ю. Єрмоленка [4]. Зі створенням національного природного парку ці об'єкти стали важливими елементами побудови рекреаційної мережі. Сьогодні проводять інвентаризацію всіх складових екосистеми території НПП, у тім числі й об'єктів неживої природи, результати якої наводять у щорічних книгах Літопису природи [7–9].

Наша мета – проаналізувати наявність геологічних пам'яток на території НПП “Сколівські Бескиди” для їхнього рекреаційного використання.

Об'єктом дослідження є геологічні пам'ятки на території НПП “Сколівські Бескиди”, а предметом – їхні характеристики.

Бескиди – це північно-західна найвища частина Зовнішніх Карпат. Вони простяглися від Ужоцького перевалу до річок Опір та Латориця довгими паралельними хребтами. Переважають висоти 800–1 000 м, складені переважно пісковиками, тому вершини гір округлі, а долини глибокі. На схід вершини стають вищими і Бескиди змінюються Горганами, що простягаються до річки Прут. Це порівняно високі гори (1 400–1 500 м), вершини яких піднімаються до 1 800 м. Хребти простягаються зигзагами, мають значне відгалуження, здебільшого вони короткі, розчленовані поперечними долинами [4]. Сколівські Бескиди мають більше розчленований рельєф з глибокими базисами ерозії (поздовжні хребти мають висоту 1 000–1 350 м).

Територія національного природного парку “Сколівські Бескиди” входить до зовнішньої антиклінальної зони Карпат та є дуже цікавою з геоморфологічного погляду. У межах НПП проходить кілька орієнтованих у північно-західному напрямі хребтів, схили яких побудовані асиметрично: північно-східні, приурочені до виходів твердих порід флішу – круті, південно-західні – пологі.

За фізико-географічним районуванням [9] парк розташований у межах районів Верхньодністровських та Сколівських Бескидів, займає північні макросхили Сколівських Бескидів з абсолютними висотами від 600 до 1 200 м. Основні хребти простягаються з північного заходу на південний схід і розчленовані на окремі вершини верхів'ями численних потоків. Переважають ландшафтні комплекси крутосхилого ерозійного денудаційного лісистого середньогір'я. Геологічно це Скибова та Кросненська тектонічні зони, які складені осадовими породами крейдового та палеогенового віків і представлені переважно вапнистим пісковиковим флішем, що накладає певний відбиток на характер ґрунтового та рослинного покриву. На північному заході хребет Сколівських Бескидів межує з хребтом Парашки з найвищою вершиною г. Парашка (1 268 м). Внутрішня частина Сколівських Бескидів межує зі Стрийсько-Санською верховиною.

Межі парку головно збігаються з межами природних територіальних комплексів і проходять по вододільних хребтах та руслах річок.

Геоморфологічні особливості території НПП можна наочно продемонструвати в ході формування системи екологічних стежок та туристських маршрутів. Зокрема, по хребту г. Парашки прокладено туристичний маршрут м. Сколе–с. Майдан, екологічна стежка проходить по хребту Зелем'янки.

Територія парку охоплює декілька надзвичайно важливих об'єктів геологічної спадщини, що мають наукову та освітню цінність, унікальний характер та рекреаційну привабливість. Серед них – г. Парашка, Урицькі скелі, водоспад на р. Кам'янка, оз. Журавлине та заплава р. Кам'янка. Всі ці об'єкти порівняно легкодоступні та добре розрекламовані [12].

На території НПП на поверхню виходять стійкі відклади верхньокрейдowego і палеогенового флішу, представлені щільними, середньо-дрібнозернистими кварцовими чи кварцово-глауконітовими пісковиками стрийської світи, які добре виражені в передових частинах насувів та в ядрах антиклінальних складок. Ці виходи стійких пісковиків утворюють цікаві та привабливі геологічні утворення. Найвідомішими серед спеціалістів та туристів є скелі біля с. Урич. Це крупноблокові виходи яменських пісковиків, які утворюють тут кілька відокремлених виступів: Гострий Камінь – на заході, Камінь – у центрі, Жолоб – на сході. На скелях була розташована фортеця “Тустань”, залишки якої збереглися донині. За легендами, між фортецею Тустань та Гострим Камінем існував підземний хід. У народних переказах ці місця пов'язують з іменем легендарного опришка Олекси Довбуша (від цього друга народна назва – Скелі Довбуша в Уричі) [10].

Нагромадження пісковикових скель в Уричі – це геологічний природний об'єкт, що має наукову, естетичну та історико-культурну цінність. Водночас Тустань є одним з найвідвідуваніших центрів на території НПП “Сколівські Бескиди”.

В околицях скель улітку 2010 р. ми провели польові дослідження для визначення рекреаційного навантаження, побудовані на спостереженнях, які охоплюють головно бездорожню рекреацію, тому під час діагностики стану природних комплексів орієнтувалися на стадії витоптування (за методикою А. Тарасова) [9]. На досліджуваній

території обрано типові точки, деякі з яких зазнали значного рекреаційного впливу, а інші були малопорушеними, модельними.

Для порівняння екологічного стану обраних ділянок дослідження проводили за такими показниками, як загальна задернованість (%), стан лісової підстилки, наявність і характеристика стежкової мережі, площа витоптаних ділянок (%). Також звертали увагу на засміченість території, наявність згарищ від вогнищ та на інші зміни стану досліджуваної ділянки [5].

Під час польових екологічних досліджень виконано геоботанічний опис обраних ділянок із заповненням відповідних бланків екологічних досліджень, оскільки рослинний покрив найшвидше реагує на антропогенний вплив.

На околицях Урицьких скель точка спостереження (т.с. 1) була на стежці, якою туристи спускаються зі скель в Уричі вниз до каплички, а точка для порівняння т.с. 2 – за 7 м на північний схід від стежки вверх по схилу (рис. 1).

Рис. 1. Точка спостережень 1 (ліворуч) – третя стадія рекреаційної дигресії, точка спостережень 2 (праворуч) – рекреаційної дигресії нема (Урицькі скелі)

За однакових умов зростання деревних та трав'янистих рослин територія т.с. 1 перебуває в набагато гіршому стані. Наприклад, на першій точці частка витоптаних, вибитих ділянок становить 95 %. Через наявність широкої (1,5–2,0 м) стежки лісова підстилка витоптана, а мінеральний шар ґрунту на цій точці оголений. Деревостан т.с. 1 і 2 представлений насадженнями з переважанням бука (формула деревостану – 7Бк2См+Кл), у підрості є черешня (*Prunus avium*). На другій точці чагарники представлені ожиною звичайною (*Rubus fruticosus*). У трав'яному покриві переважають квасениця звичайна (*Oxalis acetosella*), ожика лісова (*Luzula sylvatica*), королиця звичайна (*Leucanthemum vulgare*) та жовтець їдкий (*Ranunculus acris*). Особини одного виду тут трапляються досить часто і перебувають на третьому рівні життєвості. На першій точці пошкодження підросту та підліску становить 30 %, тут пошкоджений деревостан – поламані гілки, порізана кора. На т.с. 2 перелічених пошкоджень нема. Значні пошкодження на ділянці т.с. 1 дають підстави присвоїти їй третю стадію рекреаційної дигресії. Друга точка наразі не зазнає надмірного рекреаційного навантаження і дигресія на цій ділянці не виявляється (див. таблицю).

Що ж до інших геологічних пам'яток Сколівських Бескидів, то вони наразі не зазнають рекреаційного навантаження, бо не є відомими рекреантам. Власне для оптимізації рекреаційного використання території НПП "Сколівські Бесиди" дирекції треба збільшити випуск буклетів, картографічної продукції, які висвітлюють туристичні мо-

жливості, культуру, історію та інформацію про НПП, а також встановити інформаційні щити, що сприятиме розпорошенню потоку рекреантів і популяризації тих місць на території НПП, які досі є маловідомими для відпочивальників.

Рекреаційне навантаження та дигресія на досліджуваних ділянках Урицьких скель

Показник	Точка спостереження	
	1	2
Загальна задернованість, %	5	90
Стан лісової підстилки	повністю знищена	непорушена
Наявність і характеристика стежкової мережі	стежка чітко помітна	нема
Площа вищипаних ділянок, %	95	10
Стадія рекреаційної дигресії, за А.Тарасовим	3	нема

У районі розташування НПП цікавим геологічним об'єктом є Орівська скиба (тектонічна пам'ятка природи) – геологічна структура скибової зони бескидської низько- і середньогірної зовнішньої зони Карпат, сформованої як насуви на Передкарпатський прогин (рис. 2). Розташована на північ від Сколівських Бескидів, орографічно відповідає Орівській групі низькогірних хребтів. Скибова зона складається з відмежованих регіональними розломами та насунутих одна на одну своєрідних структур – скиб, які простягаються по всьому північному схилу Карпат і формують гірські хребти. Утворені вони скибами крейдового і палеогенового тонкоритмічного алеврито-пісковикового флішу.

Рис. 2. Орівська скиба біля с. Верхне Синьовидне. Вигляд з траси Київ–Чоп

Стосовно рекреаційного використання цієї пам'ятки, то сучасний стан навколишньої території є непошкодженою. Польові дослідження влітку 2012 р. дали змогу визначити придатність території для відвідування туристами. Зокрема, скиба розміщена неподалік автошляху Київ– Чоп (М 06), тобто має хороше транспортне сполучення. Привабливою для рекреантів ця територія є як з боку автошляху, так і з верхньої площадки самої скиби. Територія має сприятливі орографічні особливості. Пологі схили сприяють зручному пересуванню туристів, не враховуючи урвища, утвореного виходом гірських порід на поверхню. Для рослинності території характерне низькотрав'я з поодинокими кущами, тому за оцінкою пішохідної прохідності територія є найбільш

придатною для відвідування (за методикою І. Рожка) [10]. Сьогодні територія зайнята пасовищами. Безпосередньо біля підніжжя скиби проходить ґрунтова дорога, на яку можна потрапити, звернувши ліворуч приблизно на 466-му кілометрі автошляху М 06 Київ – Чоп. Власне в цьому місці варто встановити інформаційний щит з інформацією про об'єкт. Це допоможе розвантажити інші рекреаційні об'єкти НПП від значної відвідуваності та навантаження на природні системи.

Не менш цікавою для рекреантів може бути територія в околицях м. Сколе, а саме – підвищення, яке називають Колодка, або Тухольські Ворота. Тухольські ворота – перевал через північно-східне звуження Сколівської улоговини, що у Сколівських Бескидах. Розташований за 1,2 км на північний схід від м. Сколе. Висота – 441 м н.р.м. Перевал відкритий цілий рік. Через нього проходить міжнародний автошлях М 06.

Тут з кінця XIX ст. існував кар'єр з добування каміння (мінералого-петрографічна пам'ятка) (рис. 3). Добутий тут камінь (масивний пісковик ямненської світи) використовували головно для мощення залізничного полотна та шосейних доріг. Тут у 1936 р. польський геолог К. Смуліковський виявив новий мінерал (різновид глауконіту), який назвав “сколітом” на честь м. Сколе. Сьогодні у цьому кар'єрі відбуваються інтенсивні процеси заростання схилів. За відповідного облаштування території тут можна сформувати цікавий та привабливий для спеціалістів і туристів рекреаційний об'єкт.

CLÓDKA obok skolego. Kamieniołomy

Рис. 3. Кар'єр з видобування каміння в урочищі Колодка (ліворуч – фото початку 30-х років XX ст., праворуч – сучасний вигляд кар'єру)

У квадраті 24 Сколівського лісництва розташований ще один кар'єр (Сколівський спецкар'єр, або Святославський щебеневий завод), який тепер не функціонує (закритий на початку 90-х років XX ст.). На схилах цього кар'єру можна “прочитати” геологічну історію території НПП. Він є не менш цікавим геологічним об'єктом. Станом на літо 2012 р. (під час проведення польових досліджень) кар'єр не діяв, усі схили заростають різнотрав'ям та кущами. Значна частина в підніжжі схилів заболочена (близько 60 %) з відповідною рослинністю, переважає осока (*Carex*), очерет звичайний (*Phragmites australis*), рогіз (*Typha*) та ін.

Рис. 4. Схили Сколівського кар'єру

Як і про більшість таких об'єктів на території НПП "Сколівські Бескиди", немає відповідного інформування. На трасі Київ–Чоп за м. Сколе біля повороту на кар'єр є інформаційний щит, якого за заростями майже не видно (рис. 4). На ньому зазначено "Сколівський спецкар'єр", а також інформація про час проведення вибухових робіт та значення вибухових сигналів. Інформація є застарілою, оскільки кар'єр не діє і вибухові роботи в ньому не проводять (рис. 5).

Рис. 5. В'їзд на Сколівський кар'єр

Територія є досить цікавою для відвідування рекреантами та відповідними спеціалістами. Для того, щоб привернути увагу до цього об'єкта, достатньо відповідно проінформувати місцеве населення, встановити інформаційні щити при дорозі та помістити інформацію в засобах масової інформації чи Інтернеті. Для забезпечення зручного та безпечного пересування по території рекомендуємо встановити дерев'яні доріжки.

Іншим цікавим об'єктом є скелі, розташовані на лівому березі р. Стрий (на північний захід від с. Крушельниці в напрямі с. Ямельниця). Тут видно потріскані під впливом вітрової та водної ерозії брили масивних товстошарових пісковиків ямненської світи. Висота скель – понад 10 м.

На відстані приблизно 2,5 км на південь від с. Корчин, в урочищі Кам'янистий на лівому березі р. Мала Річка біля лісової дороги, що веде на хребет Парашка, розташований Турецький (татарський) камінь. Камінь знайдений дослідниками влітку 2006 р. Пам'ятка, імовірно, має культове призначення та є розколеною надвоє скелею (пісковик) неправильної трикутної форми (висота – 2 м, ширина – 3,8 м, довжина – 4,15 м),

що за формою віддалено нагадує двосхилий дах. Камінь згаданий у народних легендах, пов'язаних із татарсько-турецькими набігами [12].

Достеменно з'ясувати природність чи штучність походження жолоба досить складно, оскільки слідів від інструменту не виявлено. На скелі знайдено велику кількість написів пізнього походження, однак виявлено кілька більш ранніх петрогліфів. На північно-західній похилій стінці вибито ромб з заокругленими кутами (висота – 0,24 м, ширина – 0,16 м) і вписаний у нього хрест з розширеними кінцями. Кожен з описаних петрогліфів має аналогії в інших куточках Карпат як за семантикою, так і за технікою виконання. Зокрема, що стосується жолобоподібного заглиблення, то аналоги знайдено в Українських Карпатах та на Чесько-Моравському пограниччі.

Щодо датування подібних пам'яток, то на теренах Чесько-Моравського пограниччя їх прийнято пов'язувати з періодом становлення раннього слов'янства. З цим не погоджується, наприклад, М. Бандрівський [1], однак, на жаль, ще не віднайдено методики, яка б давала змогу датувати ці пам'ятки точніше.

Стосовно функціонального їх призначення зроблено припущення про використання жолобоподібних заглиблень для жертвоприношень. Про це, зокрема, свідчать сліди облупу бурого кольору на стінках [1].

У Карпатах відомі також аналоги антропоморфного петрогліфа. В Українських Карпатах – це зображення танцюючих чоловічків на скелях біля с. Урич та на Писаному Камені в Верховинському р-ні Івано-Франківської обл. У Румунських Карпатах аналогічні зображення знайдено в печері Чизмей, район Хунедуара, що в Трансільванії, та, на жаль, однозначного датування цих пам'яток теж ще немає [1].

Згідно з переказами місцевого населення с. Корчин, у розломі каменю татарами була замордована дівчина. Дослідники зафіксували інформацію про те, що на цьому місці було вбито не звичайну жінку, а другу доньку князя Святослава. Загальновідомою є інформація про встановлення пам'ятного каменя на схилі г. Парашка та хреста на вершині гори. За легендою сама гора названа на честь Параски – дочки князя Святослава Володимировича, сина Володимира Великого, яку вбили на цій горі дружинники Святополка Окаянного 1015 р. [11]. Цій події передувала битва між Святославом та Святополком біля м. Сколе. Цілком імовірно, що друга дочка була вбита з іншого боку тієї ж гори, тобто біля так званого Турецького каменя (рис. 6).

Ця пам'ятка не має значного рекреаційного навантаження. Попри камінь проходить ущільнена ґрунтова дорога завширшки близько 2 м. По обидва боки вздовж усієї дороги росте ожина (*Eubatus*), лопух справжній (*Arctium lappa*) та папороть (*Dryopteris*). У підрослі – ліщина звичайна (*Corylus avellana*) та смерека звичайна (*Picea abies*). Рослини проростає безпосередньо на камені та біля нього.

Основна кількість відвідувачів території – це звичайні перехожі, які піднімаються чи спускаються з вершини г. Парашка, або грибарі. Жодного інформаційного знака про об'єкт при дорозі немає. Незважаючи на це, пішохідна прохідність до об'єкта та транспортна доступність є придатними (згідно з методикою І. Рожка) [10].

Для того, щоб привернути увагу рекреантів, достатньо встановити інформаційний щит біля дороги в с. Корчин, перед поворотом до пам'ятки та вздовж дороги. Оскільки об'єкт розміщений у лісі, без відповідного знакування, потрапити туди досить складно. Цю територію треба облаштувати та організувати тут пункт-перевал по дорозі на г. Парашка.

Рис. 6. Турецький (татарський) камінь

Загалом об'єкти неживої природи можуть значно підвищити рівень привабливості території. Використання описаних геологічних пам'яток суттєво розвантажить рекреаційне використання вже відомих об'єктів неживої природи, дасть змогу їм природно відновлюватись та в майбутньому не зазнавати рекреаційної дигресії. Для використання в рекреації нових геологічних пам'яток треба заздалегідь їх облаштувати для того, щоб зменшити до мінімуму негативний антропогенний вплив рекреаційної діяльності. Необхідно провести паспортизацію пам'яток природи, яка полягає в їхньому стандартизованому описі та відображенні на картах. На досліджуваних територіях доцільно розвивати геотуризм, який сприяє розвитку уявлення і знань людей про геоспадщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бандрівський М.* Пам'ятки середньодністровської (західноподільської групи) ранньозалізного віку в центральноевропейській хронологічній шкалі та проблеми періодизації / М. Бандрівський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2010. – Вип. 14. – С. 76–113.
2. *Генсирук С. А.* Рекреационное использование лесов / С. А. Генсирук, М. С. Нижник, Р. Р. Возняк. – Киев : Урожай, 1987. – 248 с.
3. *Геологические памятники Украины: Справочник-путеводитель* / Н. Е. Коротенко, А. С. Щирица, А. Я. Каневский и др. – Киев : Наук. думка, 1985. – 156 с.
4. *Ермоленко Ю. А.* Геоморфология Бескид : Автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. геогр. наук. – Львов, 1967. – 16 с.
5. *Кепеняк Н. М.* Дослідження рекреаційного навантаження на території НПП “Сколівські Бескиди” // Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні: Матеріали XI Всеукр. студ. наук. конф. – Львів, Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2010. – 282 с.
6. *Мельник А. В.* Еколого-ландшафтознавчий аналіз Українських Карпат / А. В. Мельник. – К., 2000. – 354 с.

7. Рожко І. М. Методичні підходи до оцінки прохідності гірських природно-територіальних комплексів / І. М. Рожко // *Ландшафт як інтегруюча концепція XXI сторіччя: Зб. наук. праць*. – К., 1999. – С. 219–224.
8. Тарасов А. И. Экономика рекреационного лесопользования / А. И. Тарасов. – М. : Наука, 1980. – 160 с.
9. Національний природний парк “Сколівські Бескиди” [Електронний ресурс]. – НПП “Сколівські Бескиди. – 2008–2013. – Режим доступу : <http://skole.org.ua/>.

Стаття: надійшла до редакції 15.04.2013

доопрацьована 6.06.2013

прийнята до друку 12.07.2013

GEOLOGICAL MONUMENT AS OBJECT RECREATIONAL NATURE, THE NATIONAL PARK “SKOLE BESKIDS”

N. Kepeniak

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenka Str., 41, Lviv, 79000, Ukraine*

Data about the objects of lifeless nature on the territory of the NNP "Skolivski Beskydy" are given. They can be used for organization of recreation activity. Interesting attractive objects for recreation and tourism are huge blocks of primary rocks (yamnenski sandstones) near Urych, Kryshelnytsya and Korchyn villages and landforms such as chunks. The places of extraction of minerals – an old quarry in the suburbs of Skole and in the tract Kolodka are considered In order to use for recreation. Using data from geological monuments of nature will lead to improvement of recreation in national parks.

Key words: NPP, recreational activity, geological objects of nature.

ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТКИ КАК ОБЪЕКТ РЕКРЕАЦИОННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ НПП “СКОЛЕВСКИЕ БЕСКИДЫ”

Н. Кепеняк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

Исследовано объекты неживой природы на территории НПП “Сколевские Бескиды”, которые можно использовать для организации рекреационной деятельности. Интересными аттрактивными объектами для рекреации и туризма является крупноблоковые выходы коренных пород (ямненских песчаников) возле сел Урич, Крушельница, Корчин, и такие формы рельефа, как ломти. С целью использования для рекреации рассмотрено места добычи полезных ископаемых – бывший карьер на окраине г. Сколе и в урочище Колодка. Использование данных геологических памятков природы приведет к улучшению развития рекреации в НПП.

Ключевые слова: НПП, рекреационная нагрузка, геологические объекты, памятники природы, карьеры.